

Довгун Марія

ВТІЛЕННЯ ДУХОВНОГО ЗМІСТУ У «ТРОПАРИ ДО ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ» ГАННИ ГАВРИЛЕЦЬ: ВІД МОЛИТОВНОГО ТЕКСТУ ДО ХОРОВОГО ЗВУЧАННЯ

*Науковий керівник – кандидат мистецтвознавства, професор
І. М. Коханик. Національна музична академія України імені
П.І. Чайковського. У статті висвітлено шлях, який проходить композитор
у втіленні духовного змісту через взаємодію вербального та музичного
компонентів тексту, його реалізацію у хоровому звучанні.*

*Ключові слова: Ганна Гаврилець, аналіз, хорова музика, тропар,
духовний зміст.*

Хорова музика, до якої Ганна Гаврилець активно звертається з 1991 року, займає значну частину її творчого доробку. Вона представлена різними жанрами: від хорової обробки, мініатюри до хорового концерту, ораторії, масштабного музично-сценічного дійства¹. Таке жанрове розмаїття, стилістичне багатство приваблюють і виконавців, і дослідників, які намагаються зрозуміти глибинні сенси цієї музики. Особливо зросла увага до хорової творчості композитора після прем'єри музично-сценічного дійства «Золотий камінь посіємо» (1997 р). Різноманітні аспекти хорової творчості висвітлені у роботах О. Бенч, О. Беркій [2], О. Корчової [6], І. Коханик [7], О. Кушнірук, А. Луніної [8], І. Низкогуз, Ю. Пучко, Т. Маскович [9], Т. Сухомлінової [10]. Особлива увага в них приділяється проблемі втілення духовного змісту засобами музики, яка розглядається і у даному дослідженні.

О. Корчова дуже точно підмітила дещо у сутності творчого методу Г. Гаврилець: «Найголовніше те, що ховається в недоступних тайнах

¹ Жанри: хорова трилогія, обробки укр.нар пісень для голосу і хору на вірші О. Олеся, В. Симоненка, музично-сценічне дійство, кантата, з 2000 р. – Давидові псалми, концерт, ораторія.

її музичного тексту, майже не піддається словесним характеристикам. Хіба що за винятком потужного національного семантичного забарвлення, яке не потребує інших пояснень, ніж ті, що дала своїй поезії Ліна Костенко: “Я лиш інструмент, в якому плачуть сні мого народу”» [6, 12].

Прагнучи привідкрити завісу цієї таїни, ми звернулися до одного з нових хорових творів Г. Гаврилець «Тропар до Пресвятої Богородиці», написаного у 2018 році. Нашою метою було простежити шлях, який проходить композитор у втіленні молитовного тексту, як працює з ним, показати, якими музичними засобами композитору вдається передати його духовний зміст.

У наш час вислів «духовна музика» має великий спектр значень. Це зумовлено, як зазначає С. Шип у статті «Духовная музыка и родственные жанровые категории (к определению понятий)», різними чуттєво-образними уявленнями про дух і духовність. Дослідник розмежовує поняття (класи), які відносяться до категорії духовної музики: релігійна (сакральна), культова, обрядова, церковна, канонічна, неканонічна. Твір, який ми розглядаємо у даній статті, можна віднести до релігійної (сакральної) музики, адже вона «функціонує у певному культурному середовищі як така, що присвячена Богові (богам, духу і т.д.), виражає релігійні почуття, таємничо діє на людину, призначена для релігійного ритуалу і викликає благоговійну увагу, священне преклоніння, обов’язкове для носіїв даної релігійної традиції» [14, 59].

У своїй дисертації Т. Маскович, аналізуючи композиції, написані Г. Гаврилець на основі візантійської канонічної системи, а також псалми і хоровий духовний концерт, зазначає, що вони «синтезують традиційні особливості богослужбових співочих жанрів із прийомами сучасної поетики хорового мистецтва. Внаслідок цього їх семантика ефективно втілює не тільки пануючі молитовні стани, а й набуває нових самобутніх відтінків, які наближують образність творів до площин сакрального мистецтва» [9, 92].

У ході роботи ми використовували методику аналізу вокальних творів, випрацювані вітчизняною музикознавчою наукою [1; 11; 13], на рівні вивчення особливостей словесного і музичного тексту та їх взаємодії.

Твір «Тропар до Пресвятої Богородиці» справляє сильне емоційне враження. З одного боку, це проста й доступна для сприйняття музика, а з іншого – вона нова, хоч і не насичена ані сучасними техніками, ані різкими дисонуючими вкрапленнями, які присутні у духовних творах, написаних Ганною Гаврилець раніше.

Цікаво, що композитор не використовує конкретний канонічний текст, а складає власну молитву, відштовхуючись від текстів тропарів², які виконуються на Богородичні свята. Порівняно з ними текст Г. Гаврилець більш лаконічний і концентрований, він спирається на найважливіші слова, спільні за змістом для усіх текстових варіантів.

Текст «Тропаря...» Г.Гаврилець	Тропар Богородичний	Тропар Покрову Богородиці
Пресвятая Богородице , вислухай нас. Пресвятая Богородице, будь нам заступницею . Всесильною Твоєю рукою допоможи нам перемогти ворогів , що напали на нас. Пресвятая Богородице. Пресвята...	До Богородиці з запалом нині прибійім , грішні і смиренні, і припадім, у покаянні , взиваючи з глибини душевної: Владичице, поможи , змилосердившись над нами, поспішися , бо загибаємо від множества гріхів , не заверни рабів твоїх з нічим, бо в Тобі єдину заступницю маємо.	Днесь, благовірні люди, світло празнуємо, отінювані Твоїм, Богомати , пришестям, і, спозираючи на Твій пречистий образ, покірно мовимо : Покрий нас чесним Твоїм Покровом і позбав нас від усякого зла , молячи Сина Твого, Христа Бога нашого, спастися душі наші.

² Тропар – короткий пісенспів, який виражає сутність свята і є складовою частиною канону.

У цій молитві звучить звернення до Богородиці, прохання заступитись і допомогти побороти ворогів, що напали на нас. На нашу думку, у такому вигляді молитва має двояке тлумачення. З одного боку, «вороги» у церковній традиції – це гріхи, які віруюча людина має спокутувати повсякчас. Але якщо міркувати з позиції сьогодення, а також враховувати, що Ганна Олексіївна дуже небайдужа і чутлива до різних соціальних подій, то можна припустити, що вона звертається до Божої Матері з проханням захистити нашу країну від ворогів у буквальному сенсі. Таким чином, текст молитви стає дуже актуальним, особистісним, пристрасним.

Напевно, створення музичної композиції було для автора єдиним, сповненим духовного натхнення, творчим актом, в якому поєдналися музика і слово. Втім, у цьому процесі все ж таки відчувається провідна роль останнього. Розглядаючи цей аспект, ми керувалися настановами відомих дослідників, зокрема, Н. Гуляницької [3], яка пише, що одиницею музичної форми може бути рядок, який розуміється як тексто-музична мелодична і граматико-словесна фраза. Сукупність рядків утворює композиційну цілісність – власне форму піснеспіву. Спираючись на думку Ю. Холопова [12], підтвердимо, що тут також присутній постійний внутрішній поділ, який надає твору риси строчної форми.

Словесний текст «Тропаря» організований короткими та довгими фразами у прозові речення, в яких шляхом повторів підкреслюються ключові слова:

Пресвятая Богородице, вислухай нас. (тричі)
Пресвятая Богородице, будь нам заступницею.
Всесильною Твоєю рукою допоможи нам, допоможи нам перемогти
ворогів, що напали на нас, що напали на нас.
Пресвятая Богородице (тричі), Пресвята...

Таким чином, утворюється своєрідна чотричастинна композиційна структура, яка, відповідно, втілиться і в музичному рішенні.

Музичний синтаксис, з одного боку, пов'язаний зі словесними структурами, а з другого – демонструє самостійну логіку музичного розвитку. Музичні цезури часто не співпадають з текстовим рядом. І це створює плинне звучання всієї музичної тканини, наповнює її «живим» диханням, підкреслює схвильованість молитовного стану.

Акценти у музичному і словесному тексті в основному співпадають, вони є квантитативними, тобто словесному акценту відповідає довша тривалість ноти, на яку припадає цей акцент. Це надає ваги молитовному тексту (тобто слова озвучується певним чином), допомагає вслуховуватись у кожний рядок молитви.

Фактура твору вказує на те, що він написаний для професійного академічного хору, але вже ж таки проглядаються й риси церковної традиції:

- ісон³, на тлі якого на початку твору звучить соло;
- трикратний повтор першого розділу (але з ущільненням фактури за кожним разом);
- широке фразування.

Г. Гаврилець дуже цікаво розписує хорову оркестровку голосів: спочатку вони поступово накопичуються і потовщуються, а потім творять все більш «пульсуючу», мовби живу фактуру. У результаті народжується неймовірне хорове звучання, в якому передано піднесене, хвилююче почуття перебування в храмі, індивідуальної і водночас соборної молитви.

Перший розділ «Тропаря...» вводить нас у молитовний стан. Тричі повторюється речення «Пресвята Богородице, вислухай нас». За першим разом звучить соло і Basso-ison, за другим приєднуються група альтів і за третім звучить Solo та хор Tutti. На тлі витриманого тону глибокого ісону, завдяки якому відразу відбувається включення у справжній храмовий

³ Ісон (від гр. ίσων – рівний, неруховний) – витриманий тон, на тлі якого виконується основна мелодія церковного пісенспіву (див.: Українська музична енциклопедія. К., 2008. Том 2. С. 252-253).

простір, плинне протяжна мелодія, побудована на секундових інтонаціях у квінтовому амбітусі. Її інтонаційну природу слід шукати як у поспівковій основі церковного співу, так і в глибинах фольклорних плачів та причитань. Паралелелізми у двох верхніх голосах характерні для кантового співу⁴. У кожній хоровій партії, тембри яких органічно поєднуються між собою, на тихій динаміці твориться щось неймовірне і сокровенне.

Тропар
до Пресвятої Богородиці

Г.Гаврилець

Sostenuto
Solo (трпчі)

Пре-свя-та-я Бо-го-ро-ди-це ви-слу-хай нас.

A. M.
T. (M.)
B. (M.)

У другому розділі зберігається та ж мелодична лінія, відбуваються гармонічні зміни (відхилення у B-dur, еліпсис) і продовжує насичуватись фактура – замість соло сопрано, звучить уся партія, об'ємнішим стає звучання, все щемливішою стає молитва. Оспівування тенорами терцієвого тону «b» в останньому такті розділу підсилює прохальний характер (кінець фрази «будь нам заступницею») і ніби вливається у наступний розділ твору.

У третьому розділі збільшується накал емоцій. Витає та ж поспівка, але на *tr*, на словах «допоможи нам», які звучать на *sr*, рух голосів синхронізується, здається, що кожнісінька людина і всі разом просить допомоги.

Це нова хвиля наростання, з несподіваними гармонічними переходами (відхилення у III^{мін}, енгармонічний зсув V₇→(des) cis, поява

⁴ Кант (від лат. *cantus* – спів, пісня) – різновид пісенного жанру, тісно пов'язаний із виникненням і розвитком поезії. В Україні К. – одноголос. або триголос. пісен. жанр на текст силабіч. поезії (з тенденцією до тонізації). Триголос. К. притаманний паралел. рух 2-х верх. голосів терціями й бас, що створює гармонічну опору (див.: Українська музична енциклопедія. К., 2008. Том 2. С. 314-315).

VII₇¹), обривами на *sp*, гнучкою інтонаційною будовою. Низхідна інтонація *des-c-b* у т.11, проростаючи по секундах у наступних тактах, дає внутрішній імпульс розвитку схвильованого молитовного почуття. І лише у цих двох тактах присутній еквіритмічний рух голосів, що вказує на колективне прохання, а фермата на останньому акорді створює завмирання і відчуття надії.

The image shows a musical score for three voices (Soprano, Alto, and Tenor) with lyrics. The lyrics are "до. по. мо. жи нам, до. по. мо. жи нам". The score includes dynamics like *sp* and *mp*, and a fermata at the end. The music is in a minor key and features a descending melodic line.

Усі хорові партії пронизані поступневим хвилеподібним рухом, з плавними переходами в різні тональності. Гармонічна вертикаль майже не змінює терцієвої структури, підживлюючись постійним внутрішнім мелодичним струмом. Усі елементи гармонічної мови, а також поліфонічні імітації (S. і T. у тт.15-18 на словах «що напали на нас») органічно й тонко реагують на кожне слово молитовного тексту і творять прохальний, занепокоєний стан.

Останній розділ є аркою, своєрідним несиметричним обрамленням, яке побудоване на перших двотактах твору. Поступово спадає емоційна напруга, розріджується фактура, все зводиться до унісонного звучання жіночих партій та ісону. В останній фразі вводиться фонематичний звуковий матеріал мовлення, а саме шепіт хору.

Схема композиції				
Словесний текст	Пресвятая Богородице,	Пресвятая Богородице,	Всесильною Твоєю рукою	Пресвятая Богородице

	вслухай нас. (тричі)	будь нам заступницею.	допоможи нам, допоможи нам перемогти ворогів, що напали на нас, що напали на нас.	(тричі), Пресвята...
Розділи	1	2	3	4
Тональний план	g	g-B-g	g -b-V ₇ →(des) cis-e-V ₇ →	g
Фактура	1 раз: Solo + Basso-ison 2 раз: Solo + Basso-ison+ Alto	хор Tutti	хор Tutti	1,2 раз: хор Tutti 3 раз: Solo + Basso-ison 4 раз: пошепки

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що глибокий, сокровенний зміст молитви до Пресвятої Богородиці Ганні Гаврилець вдалося втілити, використовуючи мінімальний запас музично-виражальних засобів. Їх основою стало творче переосмислення національної духовно-співацької традиції, філігранне володіння технікою хорового письма, тонке відчуття форми і композиції, в якій тихе молитовне слово підноситься до Вселенської висоти і звідти проникає в серце кожної людини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Анализ вокальных произведений: учебное пособие. Л.: Музыка, 1988. 352с.
2. Беркій О. Рецепція образу Mater Dolorosa в українському ментальному просторі (на прикладі Stabat Mater Г.Гаврилець). Науковий вісник. НМАУ ім. П.Чайковського: проблеми музичної інтерпретації. К., 2011. Вип. 95. С.270-278.

3. Гуляницкая Н.С. Поэтика музыкальной композиции. Теоретические аспекты русской духовной музыки XX века. М.: Языки славянской культуры, 2002. 443 с.
4. Задерацкий В. Музыкальная форма. М.: Музыка, 1995. Вып.1. 544с.
5. Кияновська Л. З джерел рідного краю. Музика. К., 1990. № 3. С. 9
6. Корчова О. Музика, написана серцем. Музика. К., 2008. №2. С. 10–12.
7. Коханик І. Про детермінанти індивідуального стилю Анни Гаврилець. Наукові записки НМАУ ім. П. І. Чайковського: 44 : Музика ХХ ст. : погляд із ХХІ ст.Збірка наукових праць присвячена ювілею проф. Т. Гнатів. К., 2006. Вип. С. 167–179.
8. Лунина А. Композитор в зеркале современности. Том 1. К., Дух і літера, 1015. С.85-168.
9. Маскович Т. Хорова творчість Г.Гаврилець в руслі «нової сакральності»: дис. ... кандид. мистецтвознавства: 17.00.03/ Одеська національна музична академія імені А.В. Нежданової. Одеса, 2018. 233 с.
10. Сухомлінова Т.П. Хорова творчість Ганни Гаврилець у контексті Новітнього Відродження національного музичного мистецтва: дис. ... кандид. мистецтвознавства: 17.00.03/ Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. Харків, 2016. 259 с.
11. Українська музична енциклопедія. К., 2008. Том 2. С. 252-253, 314-315.
12. Холопов Ю. Н. «Введение в музыкальную форму» М.: Московская государственная консерватория им. П.И. Чайковского, 2006. 432 с.
13. Холопова В. Н. Формы музыкальных произведений: Учебное пособие. 2-е изд. СПб: Лань, 2001. 496 с.
14. Шип. С. Духовная музыка и родственные жанровые категории (к определению понятий) Науковий вісник. НМАУ ім. П.Чайковського. Збірник наукових статей та ессе, присвячених ювілею Н.Герасимової-Персидської: мистецтвознавчі пошуки. К., 2008 Вип. 78. С. 52-64.

Довгун Марія. Воплощение духовного содержания в «Тропаре к Пресвятой Богородице» Ганны Гаврилец: от молитвенного текста к хоровому звучанию. Научный руководитель – кандидат искусствоведения, профессор И. Н. Коханик. Национальная музыкальная академия Украины им. П. И. Чайковского. В статье освещен путь, который проходит композитор в воплощении духовного содержания через взаимодействие вербального и музыкального компонентов текста, его реализацию в хоровом звучании.

Ключевые слова: Ганна Гаврилец, анализ, хоровая музыка, тропарь, духовное содержание.

Dovgun Maria The embodiment of spiritual content in the "Troparion to the Blessed Virgin Mary" Hanna Havrylets: from the prayer text to the choral sounding. Scientific director – candidate of Arts, professor – I.M.Kohanik. National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky. Article reveals how composer embodies spiritual content of text using its musical and verbal components as well as how it is being incarnated in choral sounding.

Keywords: Hanna Havrylets, analysis, choral music, tropar, spiritual content.